

**DARBA MEKLĒTĀJU PAMATPRASMJU PILNVEIDES
IESPĒJAS MŪŽIZGLĪTĪBAS KONTEKSTĀ**
*Development opportunities of basic skills of unemployed in the
context of a lifelong education*

Jelena Laskova
Aina Strode
Rēzeknes Augstskola

Abstract: *One of the qualitative aims of the lifelong education strategy is to increase proportion of people aged 25 to 64 involved in lifelong education. Involvement of unemployed into employment measures is being implemented in compliance with available resources but basic skills of people are not evaluated. In order to increase effectiveness of educational measures, it is necessary to evaluate interests, basic skills, competences, values, career tendencies of unemployed before studies so as to decrease possibilities of mistakes in choice of the courses. The aim of the article: to evaluate basic skills of unemployed in the context of lifelong education and to determine their development opportunities. The research methods used: theoretical - analysis of literature and documentation; empirical: questionnaire. Methods of data processing: analysis of statistic data, the Mann-Whitney U test. Basis of the research: 238 unemployed and job seekers in the regions of Latgale and Zemgale. Respondents are customers of State Employment Agency and social services. The research about basic skills of unemployed and job seekers gives evidence of a low self-esteem, necessity to inform about opportunities to educate and a result where the acquired knowledge can be used.*

Keywords: *job seeker, unemployed, basic skills, active employment measures, principles of a lifelong education.*

Ievads
Introduction

Eiropas Savienības valstīs šobrīd īpaša uzmanība ir pievērsta tam, lai zinību sabiedrība cilvēkus sagatavotu jaunām darbavietām. Prasmēm, kompetencēm un kvalifikācijai izvirzītās prasības ievērojami aug dažādās darba jomās un līmeņos. Darba devējiem ir nepieciešami darbinieki ar attīstītām daudzveidīgām pamatprasmēm. Eiropas Savienības Padomes secinājumos (2010. gada 11. maijā) par prasmēm, atbalstot mūžizglītību un ierosmi par jaunām darbavietām paredzētām jaunām iemaņām ir atspoguļota ideja par starpinstitucionālo sadarbību, lai sasaistītu izglītību un mācības ar darba tirgu: iedzīvotājiem un darba devējiem nepieciešams saprast, kā kompetences un mācību rezultāti atbilst darba pienākumiem un profesijām; jāpievērš uzmanība iedzīvotāju profesionālās un ģeogrāfiskās mobilitātes veicināšanai, iedzīvotāju prasmju uzlabošanai un sagatavošanai nākotnei. Izglītības un mācību sistēmām ir arī jāklūst atvērtākām un labāk jāatbilst citu jomu vajadzībām (Padomes

secinājumi par prasmēm, atbalstot mūžizglītību un ierosmi par jaunām darbavietām paredzētām jaunām iemaņām, 2010).

Darba tirgū šobrīd ir pieprasīti darbinieki, kas būtu elastīgi un kompetenti vienlaicīgi veikt vairāku amatu pienākumus, t.i., papildus profesijai darbiniekam būtu papildus prasmes un kompetences. Aptaujāto ekspertu vērtējumā Latvijas darba pieprasītās kompetences, kuras darbiniekam var noderēt dažādās profesijās un dod lielāku elastību mainīt savu profesionālās darbības jomu, saistītas ar kompetenci sava biznesa attīstībai (finanšu analīze, naudas plūsmas plānošana, grāmatvedība, pārdošanas prasmes, mārketinga pamati, tostarp tirgus izpēte); svešvalodu zināšanas (īpaši angļu un krievu valoda.); labas latviešu valodas zināšanas; datorprasmes; komunikāciju prasmes; laika plānošanas prasmes, sociālās tīklošanās prasmes u.c.

Raksta mērķis: izvērtēt aktīvajos nodarbinātības pasākumos iesaistīto darba meklētāju pamatprasmes mūžizglītības kontekstā un noteikt iespējas to pilnveidei.

Izmantotās pētījumu metodes: teorētiskās – literatūras un dokumentu analīze; empīriskās: aptauja. Datu apstrādes metodes: statistisko datu analīze, Manna-Vitnija U-kritērija tests. Pētījuma bāze: 238 bezdarbnieki un darba meklētāji Latgales un Zemgales reģionos. Respondenti ir Nodarbinātības valsts aģentūras un sociālo dienestu klienti.

Darba meklētāju izglītošana mūžizglītības kontekstā *Educating job seekers in the context of a lifelong education*

Izglītība ir galvenais sabiedrības demokratizācijas pilnveidošanas instruments, kas nodrošina pilsoņiem iespēju vienlīdzību. Visu iedzīvotāju slāņu un visu vecuma grupu iesaistīšana izglītības procesā rada daudz labvēlīgākus priekšnoteikumus kopīgas sociālās transformācijas procesam, kura gaitā varētu mainīties bāzes nosacījumi – sociālie, ekonomiskie un politiskie.

Dž.Džui (Дьюи, 2001) ideja par nepieciešamību izmantot cilvēka iepriekšējo pieredzi, lai konstruētu jaunu un kvalitatīvāku pieredzi nākotnē, ir vērtīga mūsu dienās, organizējot darba meklētāju izglītību.

Pieaugušo izglītībai, tālākizglītībai un nepārtrauktai izglītībai ir vienots mērķis – cilvēkam tiek nodrošināta iespēja nepārtraukti izglītoties. Jēdziens pieaugušo izglītība ietver sevī kā formālo, tā neformālo izglītību gan pieaugušajiem, gan arī ārpus skolas palikušajiem bērniem (Kože, 1999: 25).

T. Kože (1999: 34) atzīst, ka sociālekonomiskie apstākļi nav par pamatu izglītības saņemšanai, jo cilvēkiem ir iekšējie motīvi un vajadzības: pašizteikšanās vajadzība gan vispārējās, gan profesionālās kompetences jomā; pašcieņas un pašnovērtējuma līmeņa paaugstināšanas vajadzība; apliecināšanās vajadzība; izglītības kā vērtības apzināšanās.

Pastāv arī problēmas iekļaušanai pieaugušo izglītībā: pieaugušā motivācijas un intereses trūkums, laika trūkums, ģimenes pienākumi, izglītības loma karjeras virzībā. Izglītības saturs pieaugušo izglītībā ir daudzveidīgs, bet visām programmām ir raksturīgas dažas kopējas iezīmes:

- profesionālo zināšanu un prasmju dinamika atbilstoši tautsaimniecības vajadzībām;
- saskarsmes prasmju paplašināšana;
- sabiedrisko un tiesisko normu izmaiņas;
- pilnveidota pašregulācijas un vadības teorija un prakse.

NVA speciālistu un izglītības iestāžu pedagogu izaicinājums - palīdzēt apzināt iekšējo konfliktu starp esošo pieredzi un jaunām vajadzībām un sekmēt šī konfliktā atklāšanu un apzināšanos sevī, kas ir stimuls tālākizglītības motivācijai.

Pastāv viedoklis, ka mācīšanās spējas, iepriekšējās izglītības un profesionālās darbības pieredze iesaistīšanos izglītības pasākumos nosaka lielākā mērā nekā vecums. T. Kože (1999: 46) nonāca līdz atziņai, ka pieaugušie dot priekšroku paša virzītām mācībām, kas rada iespēju pašam aktualizēt dominējošās spējas, kā arī labprāt sadarbojas ar citiem mācīšanās procesa gaitā.

T. Lomakina (Ломакина, 2006: 68), pētot mūžizglītības fenomenu un balstoties uz krievu zinātnieku V. Onuškina, E. Ogareva un A. Zagorska uzskatiem, norāda, ka mūžizglītība ir evolūcija pieaugušo izglītībā un izglītības kompensējošā funkcija pakāpeniski zūd, savukārt visstraujāk attīstās izglītības adaptējošā un attīstības funkcija. Attīstības funkcijai ir prioritāra loma mūžizglītības sistēmā. Mūžizglītības nepieciešamība sabiedrībā saistīta ar straujām izmaiņām sabiedrības struktūrā un globālajā attīstībā. Mūžizglītības sistēmas izveidošana aktualizējas informācijas un komunikācijas tehnoloģiju attīstības apstākļos.

Par visaktuālākajiem strukturālā bezdarba situācijā Latvijā var uzskatīt diversifikācijas un organizācijas formu elastīguma principus (skat. 1.tab.). Kopumā mūžizglītības principi ir orientieri izglītības sistēmas pārstrukturizēšanai.

Pastāv jautājums - kā darba meklētāju pamatprasmes ietekmē iekļaušanos izglītošanas pasākumos? Atbildīgajām institūcijām būtu svarīgi regulāri veikt darba tirgus monitoringu, lai savlaicīgi sagatavotu nepieciešamos speciālistus vai arī atteiktos no izglītības programmām, kuras nav aktuālas. Šeit jāanalizē informācija par perspektīvajām profesijām, reģionālo attīstību. Ņemot vērā situāciju Latvijā, kur vēl joprojām darba meklētāju izglītošanai tiek veidots un apstiprināts izglītības programmu saraksts katram gadam, mūžizglītības elastīguma princips darbojas tikai daļēji.

Mūžizglītības sistēmas attīstības principi (pēc T. Lomakinas (Ломакина, 2006: 74))
Development principles of a lifelong education

<i>Principi</i>	<i>Principu raksturojums</i>
Bāzes izglītības princips	Vispārējās izglītības atestāts un augsts socializācijas līmenis, tiek izveidota mācīšanās mācīties prasme, valodu prasmes: dzimtā un svešvalodas, (lasīt, rakstīt, komunicēt un analizēt informāciju), matemātikas un informātikas valodas pārzināšana.
Daudzlīmeņu princips	Daudzlīmeņu un daudzpakāpju sistēma atļauj izglītot dažāda veida speciālistus un nodrošināt darba tirgus pieprasījumu.
Diversifikācijas princips	Aktivitāšu paplašināšana. Sociālais pieprasījums augstākā līmeņa profesionālajai izglītībai. Alternatīvās izglītības programmas. Speciālistu sagatavošana atbilstoši darba tirgu pārstrukturizācijai.
Papildināšanas princips	Izglītības turpināšana pēc diploma saņemšanas, tālākizglītība.
Manevrēšanas princips	Attiecas uz izglītības programmu izstrādāšanu. Profesionālā orientācija, profesijas maiņa. Izglītības saņemšana paralēli divās jomās.
Pēctecības princips	Izglītības programmu standartizācija. Iespēja pārvietoties izglītības laukā.
Izglītības struktūru integrācija	Daudzprofilu izglītības iestāžu izveidošana.
Organizācijas formu elastīguma princips	Brīvā izvēle un pārvietošanās izglītības laukā, variācijas, kad cilvēks ātri var saņemt jauno profesiju. Bezmaksas izglītības iespējamība.

Diversifikācijas principa piemērošana izglītības sistēmā rosina personības vajadzību apmierināšanu, izmantojot daudzveidīgus izglītības sistēmas pakalpojumus, iespējas izvēlēties izglītības iestādi.

Izglītības sistēma ne tikai izveido apstākļus zināšanu paplašināšanai, bet arī pieredzes paplašināšanai (praktiskā, izzinoša, sociālā aktivitātes forma), kas sekmē radošas un morāli attīstītas personības veidošanos.

Diversifikācijās pedagoģiskā mūžizglītības sistēma attīstās trijos komponentos: personiskajā, organizatoriskajā un saturiskā (Ломакина, 2006). Personiskais komponents dot iespēju, ievērojot vecuma īpatnības, pieprasījumu, un spējas, izveidot apstākļus profesionālajai izaugsmei. Saturiskais komponents atspoguļojas jauno standartizēto izglītības programmu attīstībā. Organizatoriskais komponents nodrošina formu variāciju, metodes un tehnoloģijas, kas balstās uz sociālo realitāti, motivāciju profesijas un izglītības izvēlei.

V.A. Jadvovs (Ядов, 1983) raksturo uzvedības regulācijas četrus dispozīcijas līmeņus. Pirmajā līmenī cilvēka motivācija tiek definēta pateicoties apkārtējiem cilvēkiem un objektiem, kuri apmierina vajadzības. Otrajā līmenī motivācija tiek definēta, kā vajadzība pēc komunikācijas. Trešais līmenis

sakņojas ar personības ieinteresētību strādāt profesionālajā jomā. Ceturtais līmenis veido personības, vērtību orientācijas sistēmu. Darba meklētāju iesaistīšanā aktīvajos nodarbinātības pasākumos tiek izmantoti pirmie trīs līmeņi, jo jautājums par personas vērtībām netiek paredzēts intervēšanas laikā.

Aktīvie nodarbinātības pasākumi *Active employment measures*

Aktīvo nodarbinātības pasākumu mērķis ir īstenot darba tirgus politiku, lai samazinātu bezdarbu un veicinātu iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes pieaugumu, kā arī, lai: motivētu darba meklētājus un ekonomiski neaktīvos iedzīvotājus aktīvāk meklēt darbu; veicinātu darba tirgus apstākļiem piemēroties spējīga un apmācīta darbaspēka veidošanu; veicinātu indivīda konkurētspējas paaugstināšanu; veicinātu vienlīdzīgu iespēju radīšanu personām, kuras vēlas iekļūt darba tirgū (Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums, 2002).

Latvijā ir izveidota karjeras attīstības atbalsta sistēma, darba meklētājiem tiek nodrošināta iespēja piedalīties aktīvajos nodarbinātības pasākumos.

Lielākā daļa darba meklētāju sastāv uzskaitē ilgstoši (vairāk par sešiem mēnešiem). Šai mērķgrupai ir nepieciešama NVA karjeras konsultanta palīdzība, kas ietver palīdzību karjeras plānošanā, profesionālās piemērotības noteikšanu, kā arī darba meklēšanas un saglabāšanas prasmju apguvi. Karjeras konsultācijas personām sniedz, lai palīdzētu tām labāk apzināties savu profesionālo ievirzi, padziļinātu šo personu izpratni par izglītību un iespējām darba tirgū un noskaidrotu konkrētā cilvēka personībai, vērtību sistēmai un mērķiem vislabāk atbilstošo profesionālo jomu.

Lai noteiktu bezdarbnieku un darba meklētāju apmācību prioritāros virzienus, LM katru gadu izstrādā darba tirgus īstermiņa prognozi, prognozējot nākotnē nepieciešamās prasmes, kas atbilstu darba tirgus pieprasījumam pēc noteiktas profesijas un kvalifikācijas darbiniekiem, kā arī atbalstot darba meklētāju apmācību tādās jomās, kur darba meklētājs pēc tam var uzsākt uzņēmējdarbību vai kļūt par pašnodarbinātu personu.

Darba meklētāju pamatprasmes *Basic skills of job seekers*

Labklājības ministrijas informatīvajā ziņojumā „Par darba tirgus īstermiņa prognozēm 2012.gadam un bezdarbnieku un darba meklētāju prioritārajiem apmācību virzieniem” ir noteikts, ka prasmes – ir spēja piemērot zināšanas, lai risinātu uzdevumus un atrisinātu problēmas (Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums, 2012).

Saskaņā ar Eiropas kvalifikācijas ietvarstruktūru mūžizglītībai prasmes tiek definētas kā kognitīvās (loģiskās, intuitīvās un radošās domāšanas

izmantošana) un praktiskās (ietverot roku veiklību un metožu, materiālu, darba rīku un instrumentu izmantošanu. Zināšanas – mācībās iegūtās informācijas asimilācija, fakti, principu, teoriju un prakses apkopojums. Savukārt kompetence tiek definēta, kā pierādīta spēja izmantot zināšanas, prasmes, personiskās un sociālās spējas darbā vai studijās, lai nodrošināto profesionālo vai personīgo izaugsmi (Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums, 2012).

Eiropas Parlamenta un padomes ieteikumos par pamatprasmēm mūžizglītībā (2006/962/EK), norādīts, ka katram ir vajadzīgs plašs pamatprasmju loks, lai piemērotos darba tirgum; ir jāizveido izglītības sistēma, kas nodrošina, lai katrs Eiropas valsts pilsonis apgūstu pamatprasmes, kas vajadzīgas, lai varētu efektīvi pielāgoties pārmaiņām; personām ar nepietiekamo izglītību, jānodrošina īpašs atbalsts sava izglītības potenciāla realizēšanai (tie ir cilvēki ar zemu pamatprasmju līmeni, jo īpaši cilvēki ar nepietiekamu lasīt un rakstīt prasmi, skolu nepabeigušie, ilgstoši bezdarbnieki un cilvēki, kuri atsāk darbu pēc ilgāka pārtraukuma, vecāki cilvēki, migranti un cilvēki ar invaliditāti).

Minētos ieteikumos ir noteiktas astoņas pamatprasmes: saziņa dzimtajā valodā, saziņa svešvalodās, matemātiskās prasmes un pamatprasmes dabaszinībās un tehnoloģijās, digitālā prasme, mācīšanās mācīties, sociālās un pilsoniskās prasmes, pašiniciatīva un uzņēmējdarbība, un kultūras izpratne un izpausme.

Daudzas prasmes pārklājas un savienojas: vienai sfērai būtiskie aspekti attīsta prasmes citā. Valodas pamatiemaņu prasme, lasīt un rakstīt prasme, rēķināšanas un informācijas un komunikācijas tehnoloģiju prasme ir būtisks mācību pamats, un mācīšanās mācīties ir atbalsts visām mācību aktivitātēm. Visā pamatprincipu kopumā atkārtojas vairāki temati: kritiskā domāšana, radošās spējas, iniciatīva, riska novērtējums, lēmumu pieņemšana un lietišķa emociju pārvaldīšana ir nozīmīga visās astoņās pamatprasmēs (Eiropas Parlamenta un Padomes ieteikums par pamatprasmēm mūžizglītībā, 2006).

Prasmīgam cilvēkam ir vairāk motivācijas, un darbs viņam sniedz vairāk gandarījuma, tāpēc tāda cilvēka veikums ir kvalitatīvāks. Veids, kā saņemt informāciju un pakalpojumus, nepārtraukti mainās. Lai efektīvi darbotos pasaulē, kurā arvien lielāka nozīmē ir digitālajām tehnoloģijām, ir jāapgūst jaunas prasmes, ne tikai izkopjot tehniskās iemaņas, bet arī dziļāk izprotot jauno tehnoloģiju izvirzītās iespējas (Eiropas komisija. Pamatprasmes mūžizglītībai Eiropas pamatprincipu kopums, 2007).

Mūžizglītība rada gan ekonomisko efektu, gan sociālo efektu, parādot, kā mācīšanās pārveido cilvēka dzīvi, vairo pašpaļāvību un uzdrīkstēšanos, kā arī izglītības kolektīvo labumu sociālās iekļaušanās un nabadzības mazināšanas kontekstā.

Atrodoties kopējā Eiropas telpā, Eiropas dalībvalstu pamatizglītības un apmācības sistēmai vajadzētu atbalstīt šo kompetenču attīstību jauniešos,

savukārt pieaugušo izglītībai un apmācībai jādot reāla iespēja visiem pieaugušajiem mācīties un uzturēt šīs prasmes un kompetences.

CEDEFOP - (Eiropas profesionālās izglītības attīstības centrs) pārskatā arī tiek minētas astoņas pamata kompetences: dzimtās valodas prasmes, svešvalodas prasmes, matemātika, zinātne un tehnoloģijas, digitālās (ciparu) kompetences, mācīties kā jāmācās, sociālās un pilsoniskās prasmes, uzņēmējdarbības prasmes, kultūras zināšanas, kā arī citas „šķērsgrīzuma prasmes” piemēram, problēmu risināšanas prasmes, analizēšanas spējas, komunikācijas prasmes, sava darba plānošanas un vadīšanas spējas u.c. (CEDEFOP. Lifelong learning, 2012).

Tiek prognozēts, ka Latvijā vidēja termiņa periodā kopējais darbaspēka piedāvājums pārsniegs pieprasījumu, saglabāsies augsts bezdarba un zems nodarbinātības līmenis. Pieprasījums būs zems visos profesiju segmentos. Relatīvi stabils pieprasījums saglabāsies pēc prasmīgiem darbiniekiem visās kvalifikācijas grupās, pieaugs prasmju kvalitātes un pieredzes prasības (Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums, 2012).

Darba tirgū šobrīd pieprasījums ir pēc elastīgiem un kompetentiem darbiniekiem, kuri gatavi vienlaicīgi veikt vairāku amatu pienākumus, kuriem papildus profesijas specifiskajām zināšanām (ko var iegūt profesionālās apmācības programmu ietvaros) piemīt arī kāda no pamata kompetencēm, piemēram, svešvalodu zināšanas (ko var iegūt neformālās apmācības programmu ietvaros).

NVA piedāvā bezdarbniekiem pilnveidot gan sociālās, gan profesionālās pamatprasmes. Sociālo un profesionālo pamatprasmju sarakstā 2012.gadā bezdarbnieku neformālu apmācību organizēšanai tika iekļautas apmācību programmas, kas veicināja latviešu valodas, svešvalodu, datorzinību, uzņēmējdarbības, kā arī transportlīdzekļu vadīšanas prasmju apguvi. 2.tabulā atspoguļota informācija par nākotnē pieprasītākajām zināšanām un prasmēm.

Darba tirgus pētījumi apliecina, ka pastāv darba devēju pozitīvais viedoklis, ka darba meklētāji izmanto jebkuras iespējas papildināt zināšanas, saņemt stipendiju un transporta kompensāciju apmācības programmas apguves laikā, viņi ir gatavi mācīties un ar lielu atbildības sajūtu veikt savus darba pienākumus, un šīs kategorijas darba meklētāji salīdzinoši biežāk ir apguvuši (kaut minimāli) arī latviešu valodu (ESF Nacionālās programmas Darba tirgus pētījumi, 2006).

Negatīvais viedoklis: ir daļa darba meklētāju, kuri nemaz nevēlas strādāt, viņi nav ieinteresēti apgūt nepieciešamas zināšanas, lai atbilstu darba devēju izvirzītajām prasībām, jo ir apmierināti ar iespējām saņemt pabalstu un sociālo palīdzību. Darba devēji atzīmēja faktorus, kuri traucē iekārtoties darbā: nevēlēšanas un iniciatīvas trūkums, pārāk augsts pašvērtējums un prasības atalgojumam, ka arī darba apstākļiem. Patiesa problēmas sakne slēpjas dzīves uztverē, nepieciešamība pēc komunikācijas kolektīvā un sevis pieradīšanas darbā.

2.tabula

Pārskats par nākotnē pieprasītākajām zināšanām un prasmēm
(pēc CEDEFOP datiem, 2012)
Survey on knowledge and skills necessary in future

Zināšanas un prasmes	Zināšanu un prasmju piemēri
Zināšanas (hard skills)	Normatīvā regulējuma pārzināšana, valodas, e-prasmes, tehniskās zināšanas noteiktajā nozarē, produktu pārzināšana, produktu attīstība, mārketinga zināšanas.
Sociālās prasmes	Prasmes strādāt komandā, sociālā uztvere (klausīšanās, sapratne), komunikācija, valodas, starpkultūru prasmes. Sociālās tīklošanās prasmes.
Problēmu risināšanas prasmes	Analizēšanas prasmes, starpdisciplīnu prasmes, iniciatīva. Radošums.
Sava darba plānošana un vadīšanas spējas	Plānošanas, stresa un laika vadīšanas spējas, elastīgums.
Vadības zināšanas	Stratēģijas un vīzijas izstrādes prasmes, trenera un komandas veidošanas prasmes, pārmaiņu vadība, projektu vadīšana, procesu optimizācijas, kvalitātes vadīšana, zināšanas koleģiālai darbinieku vadīšanai.
Uzņēmējdarbības zināšanas	Pārdevēju (piegādātāju) un pircēju attiecību pārzināšana, uzņēmējdarbības uzsākšanas prasmes.

Darba devēju viedoklis par NVA piedāvātajām apmācības programmām balstās uz pieredzi iekārtošanā darbā. Informācijai par apmācības iespējām bezdarbniekiem un darba meklētājam jābūt pieejamai vizuāli, jāskaidro, ko cilvēks var iegūt, beidzot konkrēto apmācību, nepieciešams detalizētāks apraksts, jānodrošina individuālo pieeju katram darba meklētājam, kurš piesākas uz apmācībām. Uzņēmējus neapmierina izglītības programmas kvalitāte, cik lielā mērā darba meklētāji tiks sagatavoti reālam darbam uzņēmumos. Darba devēji izsaka priekšlikumus apmācības programmu sagatavošanai kopā ar izglītības iestādi, lai iegūtā izglītība būtu kvalitatīva. Tiek izteikts viedoklis par individuālo pieeju un atbalsta sniegšanu katram indivīdam. Pētījumā tiek atzīmētas darba devēja prasības darbiniekam:

- Profesionālās iemaņas;
- Vēlme strādāt un apgūt jaunas iemaņas;
- Darba disciplīnas un iekšējo kārtības noteikumu ievērošana;
- Godīgums un lojalitāte uzņēmumam;
- Atbildības sajūta un kvalitatīvi veikts darba uzdevums;
- Svešvalodu zināšanas, kuras ir izmantojams praksē;
- Spēja pielāgoties firmas tēlam, pieņemams vizuālais tēls (ESF Nacionālās programmas Darba tirgus pētījumi, 2006).

Bezdarbniekiem un darba meklētājiem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda, nepieciešama psihologa palīdzība, lai tā būtu vērsta uz personas

motivācijas izglītoties un strādāt veidošanu, turklāt jāņem vērā, ka paši bezdarbnieki un darba meklētāji to neuzskata par savu problēmu.

NVA darbinieki uzskata, ka, piedaloties apmācībasursos ir iespējams uzlabot latviešu valodas zināšanas, profesionālās un praktiskās iemaņas, iepazīties ar citiem bezdarbniekiem un darba meklētājiem, aktivizēt savu sabiedrisko dzīvi. Piedaloties pasākumos personai, paaugstinājās pašapziņa un palielinājās motivācijas darboties. Negatīvais aspekts parādās tad, kad bezdarbnieki un darba meklētāji ar vājam latviešu valodas zināšanām nevar pilnvērtīgi piedalīties apmācības procesā.

Minētā pētījumā tiek akcentētas 18 zināšanas, prasmes un iemaņas. Pētījuma dati liecina, ka motivācija veikt pārmaiņas, t.i., apgūt specialitāti un paaugstināt izglītības līmeni, lai iegūtu labāku darbu ir tikai 27% no visiem bezdarbniekiem un darba meklētājiem, kas liecina par konservatīvo attieksmi pret apmācības pasākumiem (ESF Nacionālās programmas Darba tirgus pētījumi, 2006).

Latvijā ir izveidota un darbojas sistēma bezdarbnieku izglītošanai, efektīvi darbojas kārtība kuponu saņemšanai un izglītības iestādes izvēlei. Darba meklētājiem ir pieejamas profesionālās pilnveides izglītības un profesionālās tālākizglītības programmas, konkurētspēju paaugstināšanas pasākumi. Darba devējiem ir iespēja atlasīt darba meklētājus jaunu izglītības programmu apguvei.

Izvērtējot NVA pētījumus, var saskatīt tendenci, ka valsts valodas, uzņēmējdarbības un digitālās prasmes uzlabošana – viena no aktuālām bezdarbnieku problēmām darba iekārtošanai. Bezdarbnieki vēlas pilnveidot svešvalodas prasmi. Tas saistīts ar nākotnes plāniem atrast darbu ārzemēs vai starptautiskajā organizācijā Latvijā. Bezmaksas apmācība un valsts stipendija darba meklētājiem kļūst par iespēju bezdarba problēmas risināšanai un vienlaicīgi kā motīvi izglītoties.

Pamatprasmju pašnovērtējuma datu analīze *Data analysis of self-appraisal of basic skills*

Lai noskaidrotu bezdarbnieku un darba meklētāju pamatprasmju pašnovērtējumu un motivāciju tālākizglītībai, Latgales un Zemgales reģionos tika veikts pētījums par darba meklētāju izglītošanas motīviem. Aptaujā piedalījās 238 respondenti vecuma no 18 līdz 62 gadiem, tajā skaitā: 18-25 gadi - 12,2%, 26-35 gadi - 26,1%, 36-45 gadi - 26,5%, 46-55 gadi - 23,5% un 56-62 gadi - 11,8%.

Zemgales reģionā pētījums tika veikts Jelgavā, aptaujā piedalījās 45,4% no kopēja respondentu skaita. Latgales reģionā aptaujā piedalījās 54,6% no kopēja respondentu skaita: Daugavpilī – 25,6%, Dagdā – 9,7%, un Rēzeknē - 19,3%. Respondentu dzimumu sadalījums: sievietes - 55,9% un vīrieši - 44,1%.

Datu apstrāde SPSS programmā liecina, ka dominējošie motīvi tālākizglītībai ir iespēja saņemt bezmaksas izglītību (50,4% respondentu) un valsts stipendiju (40,8% respondentu). Tas nozīmē, ka bezdarba samazināšanai un cilvēkresursu attīstībai jāparedz valsts finanšu līdzekļi izglītošanas pasākumu pieejamībai bezdarbniekiem un darba meklētājiem. Minētai mērķgrupai bezmaksas izglītība ir vērtība un motīvs vienlaicīgi. Cilvēki ar zemiem ienākumiem nevar atļauties samaksāt par izglītību, kas ir viena no cilvēka pamatvajadzībām. Bet tajā pašā laikā, bez atbilstošas kompetences, darba meklētājs nevar atrast viņa interesēm atbilstošu darbu.

Veicot divu neatkarīgu izlašu datu salīdzināšanu ar Manna-Vitnija U-kritērija testu, pētījama datu analīze liecina, ka pastāv būtiskās atšķirības ($p=0,006$) mācīšanās motivācijā sievietēm un vīriešiem. Sievietēm valsts stipendijas saņemšana ir būtiskāka (Mean Rank =128,83), nekā vīriešiem (Mean-Rank=107,69). To var pamatot, ka vīrieši, saņemot darba meklētāja vai bezdarbnieka statusu, papildus pelna naudu, strādājot nelegālo darbu, un stipendija nav galvenais ienākumu avots. Sievietēm tas ir ienākumu avots, kuru var izlietot personīgām vai ģimenes vajadzībām.

Aptaujā respondentiem tika piedāvāts veikt pamatprasmju pašnovērtējumu, izmantojot Likerta skalu.

42,9 % respondentu atzīst, ka viņiem nepiemīt svešvalodu prasme, kas ir nozīmīga, lai integrētos darba tirgū, 34% respondentu atzīst, ka viņiem trūkst uzņēmējdarbības prasmju un pašiniciatīvas, 33,2 % respondentu atzīst, ka viņiem trūkst datorprasmju. Visas minētas pamatprasmes šobrīd ir pieprasītas darba tirgū, līdz ar to NVA svarīgi paplašināt programmu piedāvājumu bezdarbnieku un darba meklētāju prasmju attīstīšanai.

Rezultāti liecina, ka prasmju pašnovērtējumu ietekmē:

- iepriekšējā izglītība – izņemot svešvalodas prasmju pašnovērtējumu, visu citu prasmju pašnovērtējumā vērojamas būtiskas atšķirības, visos gadījumos zemāks pašnovērtējums ir respondentiem ar pamatizglītību vai zemāku izglītību;
- ienākumu līmenis – visu prasmju pašnovērtējumā vērojamas būtiskas atšķirības. Viszemāk prasmes vērtēja respondenti ar ienākumiem zem 100 latiem. Iespējams, ka tas ir saistīts ar izglītību, jo nepietiekamas zināšanas traucēja apgūt pamatprasmes, kas savukārt noteica ienākumu līmeni;
- vecums – pastāv būtiskas atšķirības eksakto zināšanu ($p=0,027$) un datorprasmju ($p=0,004$) pašnovērtējumā. Gados jaunākiem cilvēkiem ir augstāks pašnovērtējums, jo viņiem tiek radīti apstākļi attīstīt prasmi vispārīzglītojošajā skolā.

Prasmju pašnovērtējumā nozīmīgs ir dzimums. Manna-Vitnija testa rezultāti liecina par būtiskām ($p=0,009$) atšķirībām mācīšanās prasmes pielietošanā sievietēm un vīriešiem: sievietēm (Mean Rank =129,56) prasme ir

augstāka nekā vīriešiem (Mean Rank =106,75). Sievietēm labāk padodas šādas metodes: esejas rakstīšana, prezentācijas sagatavošana, literatūras analizēšana, grupu darbs. Sievietēm ir lielāka pacietība apgūt un izmantot dažādas mācīšanās metodes. Vīriešiem patīk praktiskas nodarbības un strukturētais metodiskais materiāls, informācijas meklēšana interneta vidē.

Manna-Vitnija tests liecina par maksimālām ($p=0,000$) atšķirībām sociālās un pilsoniskās prasmes pielietošanā sievietēm un vīriešiem: sievietēm (Mean Rank =140,94) prasme ir augstākā nekā vīriešiem (Mean Rank =92,35). Sievietes aktīvi iesaistās nodarbinātību veicinošos pasākumos, ar mērķi komunicēt ar citiem darba meklētājiem, vairāk interesējas par iespējam paplašināt redzesloku un tas nav saistībā ar nākamo profesiju. Sievietes aktīvāk iesaistās nevalstisko organizācijas darbā un sniedz atbalstu trūcīgām un maznodrošinātām personām. Saskarsme ar citiem cilvēkiem nav tikai informācijas saņemšana un redzesloka paplašināšana par interesējošo jomu, tā ir arī apmaiņa ar emocijām. Sievietes vairāk paļaujas uz draugiem un paziņām, meklējot darbu. Vīrieši aktīvi iesaistās nevalstisko un politisko organizāciju aktivitātēs, ja iesaistīšanas brīvprātīgajā darbā rada interesi un sola kādu labumu.

Nozīmīga ir arī reģiona mentalitāte vai pieeja atbalsta sistēmas problēmu risinājumos. Pastāv būtiskas atšķirības valsts valodas prasmju ($p=0,001$), svešvalodas ($p=0,010$), sociālo un pilsonisko prasmju ($p=0,000$) un kultūras zināšanu ($p=0,002$) pašnovērtējumā. Visos gadījumos respondenti no Zemgales reģiona savas prasmes vērtē augstāk. Tas var liecināt par lielāku aktivitāti sociālajos un pilsoniskajos procesos, par augstāku pašpārliecību. Viens no faktoriem varētu būt, ka sociālajai integrācijai Jelgavā ir pievērsta lielāka uzmanība, pašvaldība veicina sociālo integrāciju Zemgales reģionā un pilsētā, ka arī finansē sociālās integrācijas pārvaldes darbu, lai sekmētu iedzīvotāju iesaistīšanu sabiedrības procesos un mazinātu sociālo atstumtību.

Iegūtie rezultāti ļauj secināt: lai sekmētu darba meklētāju integrēšanos darba tirgū, jāpiedāvā izglītības programmas, ņemot vērā darba meklētāju pamatprasmes, dzimumu, vecumu, darba meklētāju intereses un vajadzības, tādējādi nodrošinot programmas individualizāciju.

Sekmīgākai prasmju apguvei, nepieciešams veidot izglītojamo grupēšanu: piemēram sievietes ar augstāko izglītību, jaunieši bez darba pieredzes, darba meklētāji ar dažādām zināšanas un pamatprasmju līmeņiem. Grupu izveidei jāņem vērā šādus faktorus: vecums, interese, reģions, zināšanu un prasmju līmenis, iepriekšēja pieredze.

Darba meklētāju grupu komplektēšanai NVA izglītojošajos pasākumos jāpiesaista darba devējus un izglītības iestādes pedagogus. Darba meklētājiem jābūt visaptverošai informācijai par mācību programmu un iespējām integrēties darba tirgū pēc programmas apguves. Ir ieteicams vismaz trīs dienas pirms mācību sākuma, apmeklēt izglītības iestādi vai uzņēmumu un novērtēt izglītības iestādes vidi, ka arī, ja iespējams, darba vidi. Pamatprasmju pašnovērtējuma

veikšana un analizēšana saistībā ar darba piedāvājumiem, palīdzēs darba meklētājiem izvēlēties vajadzīgo apmācības kursu un mērķtiecīgāk un efektīvāk izmantot pieejamos NVA resursus nodarbinātību veicinošo pasākumu ietvaros.

Secinājumi *Conclusions*

Pamatprasmes definētas kā zināšanu, prasmju un attieksmju kopums. Mūžizglītības memorandā noteiktas astoņas pamatprasmes: saziņa dzimtajā valodā, saziņa svešvalodās, matemātiskās prasmes un pamatprasmes dabas zinībās un tehnoloģijās, digitālā prasme, mācīšanās mācīties, sociālās un pilsoniskās prasmes, pašiniciatīva un uzņēmējdarbība, un kultūras izpratne un izpaušme. Ir svarīgi novērtēt darba meklētāju pamatprasmju līmeņus, pirms ieskatīšanās nodarbinātības aktīvajos pasākumos.

Daudzas prasmes pārklājas un savienojas: vienai sfērai būtiskie aspekti attīsta prasmes citā. Valodas pamatiemaņu prasme, lasīt un rakstīt prasme, rēķināšanas un informācijas un komunikācijas tehnoloģiju prasme ir būtisks mācību pamats, un mācīšanās mācīties ir atbalsts visām mācību aktivitātēm.

Izvērtējot NVA pētījumus var saskatīt tendenci, ka valsts valodas, uzņēmējdarbības un digitālās prasmes uzlabošana – viena no aktuālām bezdarbnieku un darba meklētāju problēmām darba iekārtošanai.

Veicot pētījumu par darba meklētāju pamatprasmēm un izglītošanas motīviem, tika secināts:

- 42,9 % respondentiem nepiemīt svešvalodu prasme, kas ir nozīmīga, lai integrētos darba tirgū;
- 34% respondentu atzīst, ka viņiem trūkst uzņēmējdarbības prasmju un pašiniciatīvas;
- 33,2 % respondentu atzīst, ka viņiem trūkst datorprasmju;
- lai uzsāktu mācības 54,6% respondentiem ir nepieciešami informatīvie pasākumi, 19,3 % attiecīgi atbalsta zināšanas un pieredzes novērtēšanu un 18,9% - atzīst, ka ir vajadzīgs atsevišķais apmācību kurss mācīšanās prasmju attīstīšanai;
- ienākumu līmenis atkarīgs no darba meklētāja pamatprasmju līmeņa, t.i., cilvēks ar attīstītākām pamatprasmēm var nopelnīt vairāk, jo darba tirgū ir pieprasīti darbinieki ar daudzveidīgām prasmēm;
- darba meklētāju vidū pastāv dominējošie motīvi tālākizglītībai - iespēja saņemt bezmaksas izglītību (50,4% respondentu) un valsts stipendiju (40,8 % respondentu);
- lai sekmētu darba meklētāju integrēšanos darba tirgu, jāpiedāvā izglītības programmas, ņemot vērā darba meklētāju pamatprasmes, dzimumu, vecumu, intereses un vajadzības, kas ir būtiski noteiktu profesiju apgūvē un darba meklēšanā.

Nepieciešams nodrošināt individuālo pieeju iztrūkstošo vai vāji attīstīto prasmju noteikšanai, lai piedāvātu bezdarbniekiem nepieciešamās apmācības programmas. Pētāmajai mērķgrupai – darba meklētājiem nepieciešams apzināt un noteikt pamatprasmes, kas vajadzīgas personiskai izaugsmei un atgriešanai darba tirgū. Pēc pamatprasmju novērtēšanas jāizvērtē izglītības un apmācības iespējas.

Mūžizglītības kontekstā valstiskā līmenī darba meklētājiem jāpaplašina aktivitātes, lielāku uzmanību pievēršot pamatprasmju pašnovērtējumam, tā analīzei, lai noskaidrotu, kādas pamatprasmes jāuzlabo vai jāattīsta sociālajai funkcionēšanai. Pastāv sociālais pieprasījums augstākā līmeņa profesionālajai izglītībai. Mūžizglītības sistēmas diversifikācijas princips nosaka alternatīvās izglītības programmu izstrādāšanu un speciālistu sagatavošanu atbilstoši darba tirgu pārstrukturizācijai.

Summary

The basic skills are defined as totality of knowledge, skills and attitudes. In the memorandum of a lifelong education eight basic skills are determined: communication in the mother tongue, communication in a foreign language, maths skills and basic skills in science and technologies, a digital skill, a skill to study, social and civil skills, own initiative and entrepreneurship and comprehension and expression of culture. It is important to evaluate levels of basic skills of job seekers before involvement into active employment measures.

Many skills overlap and connect to each other: relevant aspects in one sphere develop the skills in another. Basic skill of language, ability to read and write, skill of maths and information and technology are essential basis of studies as well as learning to study is a support for all studying activities.

Appraisal of SEA researches show a tendency that improving of state language, entrepreneurship and digital skills – one of the most topical problems of unemployed and job seekers at finding the situation.

During research about basic skills and educational motives of job seekers, it was concluded:

- 42,9% of respondents are short of a foreign language skill that is relevant for integrating into a labour market;
- 34% of respondents admit that they have a shortage of entrepreneurship skills and self-initiative;
- 33,2% of respondents are short of computing skills;
- 54,6% of respondents need informative measures to begin studies, 19,3% support evaluating knowledge and experience and 18,9% admit that a special course on developing studying skills is necessary;
- level of income depends on basic skills level of a job seeker, e.g. a person with more developed basic skills can earn more because people with varied skills are necessary in a labour market.

- dominating motives exist among job seekers – opportunity of free education (50,4% of respondents) and a state grant (40,8 % of respondents);
- to promote integration of job seekers into a labour market, it is important to offer educational programs in the view of basic skills, sex, age, interests and needs of job seekers that is relevant in acquisition of definite professions and finding the situation.

It is necessary to ensure an individual approach in determining lacking or weak skills in order to offer appropriate education programs. For the target group – job seekers it is needed to study and define basic skills that are requisite for personal growth and return into a labour market. After evaluation of basic skills, opportunities of studying and training must be weighed up.

In the context of a lifelong education in the national level, job seekers must widen activities, paying attention to self-appraisal of basic skills, its analysis in order to clear up what basic skills have to be improved or developed for a social functioning. There exists a social demand for the higher level professional education. The diversification principle of a lifelong education system defines development of alternative education programs and training of specialists in accordance with a labour market restructuring.

Literatūra Bibliography

1. Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums. LR Saeimas 2002.g. 09.maijā likums. *Latvijas Vēstnesis*. 2002.g. 29.maijā, Nr.80.
2. Eiropas Parlamenta un Padomes ieteikums (2006. gada 18. decembris) par pamatprasmēm mūžizglītībā, (2006/962/EK). Skatīts 23.02.2013. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu>.
3. Eiropas Komisija. *Pamatprasmes mūžizglītībai Eiropas pamatprincipu kopums*, 2007, Luksemburga: Eiropas Kopienų Oficiālo publikāciju birojs. Skatīts 23.02.2013. Pieejams: <http://ec.europa.eu>, http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/eqf/leaflet_lv.pdf.
4. ESF Nacionālās programmas Darba tirgus pētījumi projekts Nodarbinātības valsts aģentūras pētījumi. *Bezdarbnieku, kuriem latviešu valoda nav dzimta valoda, darbiekārtošanās izvērtēšana*, (2006). Skatīts 23.02.2013. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv>.
5. Koķe, T. (1999). *Pieaugušo izglītības attīstība: raksturīgākās iezīmes*. Rīga: SIA Mācību apgāds.
6. Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums „Par darba tirgus īstermiņa prognozēm 2012.gadam un bezdarbnieku un darba meklētāju prioritārajiem apmācību virzieniem” (2012). Skatīts 23.02.2013. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv>.
7. Padomes secinājumi (2010. gada 11. maijā) par prasmēm, atbalstot mūžizglītību un ierosmi par jaunām darba vietām paredzētām jaunām iemaņām”, (2010/C 135/03),

- Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. Skatīts 12.11.2012. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu>.
8. CEDEFOP. Lifelong Learning. (2012). Skatīts 23.02.2013. Pieejams: <http://www.cedefop.europa.eu>.
 9. Дьюи, Д. (2001). *Реконструкция в философии*. Москва: «Издательство Логос».
 10. Ломакина, Т.Ю. (2006). *Современный принцип развития непрерывного образования*. Москва: Наука.
 11. Ядов, В.А. (1983). Отношение к труду, концептуальная модель и реальные тенденции. *Социальные исследования*. 1983. № 3.

Jelena Laskova, doktorante	Rēzeknes Augstskola Atbrīvošanas alejā 115, LV- 4601 Rēzekne, Latvija E-pasts: jelenalaskova@inbox.lv
Dr.paed. Aina Strode	Rēzeknes Augstskola Atbrīvošanas alejā 115, LV- 4601 Rēzekne, Latvija E-pasts: aina.strode@ru.lv